

PRÆDIKEN OG PROFETI HOS DE FØRSTE KVÆKERE

Af *Susanne Gregersen*

Indledning¹

»Poly-pietie is the greatest impietie in the world.« Mangfoldighed i tro, eller gudfrygtighed, er den største vantro i verden. Her er ingen plads til mere eller mindre selvbestaltede profeter. Denne sætning er udtryk for en puritansk-calvinsk ortodoksi. Den stammer fra en New England teolog, Nathaniel Ward, men kunne ligeså vel være sagt overalt i ortodoksiens Europa, og ikke kun i den puritanske-calvinske verden. Der ville fra konfession til konfession være forskelle på områderne for uniformitet eller rettroenhed, men det ønskværdige i uniformitet er fælles – ja mere end det, mangfoldighed er kaos og som sådan Satans værk. Der står alt på spil.

Men denne sætning, »Poly-pietie is the greatest impietie in the world« blev sagt på et tidspunkt, hvor hævdelser af menneskets bundethed til egen samvittighed i trosspørgsmål fik form af personligt frit valg af kirkeligt tilhørsforhold. Det valg kræver *trofrihed*. Man får det, med begrænsninger, i England i 1689, og som bekendt bliver det et alment krav og en menneskerettighed i den vestlige verden i løbet af de næste godt 150 år. Religiøs overbevisning og religiøst tilhørsforhold bliver en privatsag og en personlig frihed. Ud fra ens individuelle overbevisning kan man vælge (eller fravælge) et kirkeligt fællesskab.

Det er på den tid, hvor spændingen mellem ortodoksi og det moderne krav om trofrihed blev akut, at kvækersamfundet – eller, som det egentlig hedder, Vennernes Samfund – opstod. Det blev til bl.a. i et opgør med ortodoksien; og det er i denne sammenhæng, at det profetiske spiller en rolle – det profetiske, som der ikke er plads til, hvis »Poly-pietie is the greatest impietie in the world.«

Profeti

I 1600-tallets England gjorde to betydninger af begrebet profeti sig gældende. Begge betydninger har med tidens apokalyptiske nærforventning at gøre. Den engelske borgerkrigs kaos gjorde den forestilling, at man levede i de

Prædiken og profeti

sidste tider, almindeligt udbredt. Der var mangt og meget, der syntes at pege i den retning. Derfor var profeti i betydningen *spådom* en gængs forståelse. Profetier af denne art fandtes i astrologiske beregninger, i almanakker, i pjecer, samt hos omvandrende lægprædikanter. Men det er ikke denne form for profeti, der har interesse her.

Det har derimod profeti i betydningen *en fremsigelse af Guds budskab og vilje – uafhængig af og på trods af fremsigerens egne meninger og vilje*. En profet har modtaget *Guds kaldelse* og taler derfor på *Guds vegne*, og ikke på egne eller andres. En profet taler følgelig med en autoritet, som, hvis man tager ham alvorligt, der ikke er noget at stille op overfor.

De første kvækere følte sig profetisk kaldede² og det stødte i samtiden på forskellige reaktioner:

1. *De var galninge*. Det er en reaktion, vi kan nikke genkendende til i dag. De første kvækere opførte sig ikke altid som folk flest: de tiltalte f. eks. alle, høj som lav, med du, de nægtede at tage hatten af for øvrighedspersoner (og det var galskab på den tid), der var tilfælde, hvor kvækere løb nøgne rundt i gaderne som tegn på, at de befandt sig i en uskyldstilstand som Adams og Evas før syndefaldet – og da de oven i købet påkaldte sig en guddommelig autoritet bag deres handlinger, så førte det til indespærringer og lignende forholdsregler mod galskab.
2. *De var politisk farlige*. De havde da også forbindelser til revolutionære kredse, og deres religiøse budskab indeholdt politiske angreb på samtidens sociale og økonomiske forhold. 1650'erne var en politisk meget urolig og til tider ekstrem tid. Også og især af denne grund blev de arresterede og ofte idømt fængselsstraffe.
3. *De talte ikke Biblens ord, og derfor ikke Guds ord, men deres egne menneskelige eller måske i sidste instans Satans*. Kvækernes hævde af direkte guddommelig autoritet bag deres forkyndelse var kædet sammen med et opgør med de ortodokse puritaneres syn på Biblen som verbalinspireret. De måtte derfor med nødvendighed blive mødt med teologiske indvendinger fra ortodoks-puritansk side: Med hvilken autoritet ville de kunne skelne mellem hvad, der var Gud, og hvad, der var dem selv?

Det er dette 3. argument, der er det interessante i en teologisk sammenhæng, hver gang der opstår bevægelser med forkyndelse af profetisk karakter. Det er dog klart, at der med udgangspunkt i den ovennævnte definition

af profeti må være en glidende overgang mellem forkyndelse og prædiken og så egentlig profeti, især når det drejer sig om en vækkelsesbevægelse.

Der er ikke hos kvækerne som i visse andre kirkesamfund eller sekter tale om et specifikt profetembede eller en specifik funktion, ofte i forbindelse med tungetale og oversættelse heraf. Man kan nemlig løse profetiens autoritetsproblem ved at kapsle det inde i et specifikt embede, og man finder det pudsigt nok oftest i fundamentalistiske sekter, selv om der er en indbygget modsætning netop mellem et moderne fundamentalistisk bibelsyn og en mulighed for ny profeti.

Baggrunden

Kvækersamfundet opstod i tiden efter den engelske borgerkrigs ophør og i republikkens, *the Commonwealth's*, første år – en tid, der var præget af oprud også på det kirkelige område. Det anglikanske monopol var i 1640'erne søgt erstattet med et presbyteriansk, men i stedet havde man fået en puritansk orienteret kirkelig mangfoldighed: presbyterianere, independenter, partikularbaptister, generalbaptister og grupper som seekers og ranters. Seekers var grupper (eller individuelle personer) af folk, der ikke kunne finde sig til rette i nogen af de etablerede kirker. De var oftest independenter eller baptister, men på vej væk fra disse kirker. Generelt var de spiritua-listisk sindede og utilpasse ved (eller fortvivlede over) de ortodokse puritan-ske kirkers ufravigelighed fra den calvinske prædestinationslære. Det var blandt seekers, at kvækersamfundet hentede størsteparten af sine medlemmer. Ranters er en samlebetegnelse for rent individualistiske og ofte liberti-nistiske smågrupper og personer. Det er et af datidens værste skældsord, og kvækernes modstandere forsøgte da også til stadighed at påpege overens-stemmelser mellem ranters og kvækere og kvækerne på deres side at holde sig fri af disse grupper, ikke altid med lige stort held efter samtidens mening.³

Kvækersamfundet fik sit helt store rekrutteringsgrundlag i Nordvest-England: Vest Yorkshire, Lancashire, Lake District, og det spredte sig herfra til resten af England. Den store igangsætter og prædikant var væveren George Fox (1624–1691), som stammede fra Midtengland. Han virkede som omrejsende lægprædikant fra 1647/48 og kom i 1651 til Nordengland, hvor han fandt ligesindede i en stor gruppe kendt som *the Westmoreland Seekers*.

Prædiken og profeti

Fra 1652 kan man tale om et begyndende kvækersamfund, og lige fra starten gik ekspansionen stærkt. George Fox var, ligesom sin senere kone, Margaret Fell, en stor organisator, og det er i høj grad deres fortjeneste, at kvækerne overlevede den første turbulente tid og blev til et egentligt kirkesamfund. Men det er som profetisk forkyndende prædikant, at George Fox interesserer her. Han var dog langt fra den eneste omrejsende kvækerprædikant. Ca. 70 fremtrædende kvækere rejste omkring som lægprædikanter i England, og i denne første periode tillige udenlands. Desuden var der andre, mere lokale prædikanter. Disse ca. 70 *Publishers of Truth*, eller Sandhedsforkyndere, var kernepersonerne i kvækerne mission. De forkyndte Sandheden, gudsfolkets nye liv, som var mulig for enhver, blot man vedkendte sig »that of God in every man« eller det indre lys ved at vende sig fra ydre autoriteter som kirken og dens præster og fra Biblens døde bogstav og derfra vende sig til den sande autoritet, den indre Kristus, som vel at mærke er identisk med den ydre eller historiske. Hverken det ydre eller indre kan stå alene, men det indre sætter det ydre i det rette perspektiv. Men det er åbenlyst, at spørgsmålet om den profetiske autoritet kunne blive pinagtig akut i dette spændingsfelt mellem ydre og indre.⁴ Dette budskab skulle så med udgangspunkt i det nordvestlige England sprede sig over hele landet og til resten af verden. Det var Guds sidste store plan med sit folk på kanten til det endelige gudsriges gennembrud. Rettere sagt var det allerede ved at bryde igennem her og nu hos Venerne og i deres forkyndelse. Selvbetegnelsen, Venerne, er væsentlig, fordi den indikerer en fælles erfaring af den samme Sandhed, og altså ikke blot en individualistisk internaliserende åndsforståelse. – Den var der andre i samtiden, der hævdede.

Den profetiske forkyndelse i det tidlige kvækersamfund

Med henvisningen til Sandheden som et centralt teologisk begreb hos kvækerne peges der direkte på den profetiske dimension. Men denne dimension skyldes i lige så høj grad, at det sproglige univers, der stod til rådighed for »the first Publishers of Truth« var det bibelske, og her ikke mindst de gammeltestamentlige profeters forjættelser; forjættelser, de kunne se fuldbragt omkring dem. Bevidst eller ubevidst var det det sprog, de benyttede i deres egen forkyndelse. Stort set ingen af dem var teologisk skolede – kun ganske få præster følte sig tiltalte af en bevægelse, der især angreb præsters og

teologers autoritet og levebrød! De fleste var bønder og småhåndværkere, – mange karle, piger, lærlinge og svende, de var gennemgående ret unge – og kun få kom fra højere sociale lag som for eksempel Margaret Fell og William Penn, stifteren af Pennsylvania. (Dog fik de få fra højere sociale lag en forholdsmæssig stor indflydelse på det organisatoriske plan, vel netop i kraft af deres uddannelse og sociale tilhørsforhold, men ikke specielt på det religiøse område). Der var altså ikke tale om dannede mennesker i betydning af datidens intellektuelle og litterære dannelse. Til gengæld var det folk, der som gode puritanere kendte deres Bibel til bunds. Selv om man angreb de fleste puritaneres calviniske bibelsyn, betød det jo ikke en forkastelse af Biblen; tværtimod var det den samme Helligånd, som nu virkede i dem, som i sin tid havde virket i Biblens forfattere, og derfor måtte der nødvendigvis være overensstemmelse – Gud er een til alle tider.

Som det var almindeligt i samtiden, tolkede man Biblen typologisk. Helt ind i sprogbrugen var man »samtidige« med de bibelske forfattere og deres brug af typologier; det Gamle og det Nye Testamente var een bog af profetier og opfyldelser, som også – og ikke mindst – gjaldt den nutidige situation. Eksempler på de bibelske profetiers opfyldelse i samtiden og de bibelske begivenheders paralleller med hvad, der skete her, var en essentiel del af deres forkyndelse, også fordi den teologisk var uadskillelig fra forståelsen af dem selv som Guds folk. Brugen af det bibelske univers var deres eget, og det var umiddelbart forståeligt og overbevisende for deres tilhørere. Dette gjaldt hele deres sprogbrug, herunder den profetiske, ikke kun mundtligt i prædikantvirksomheden, men også skriftligt i hundredvis af store og små pamfletter. Omtrent 340 ud af de cirka 1100 kvækerskrifter fra tiden før 1660 havde form af profetiske proklamationer.⁵

Eksempler

Der er dog ikke kun tale om sprogbrug. Disse *Publishers of Truth* var overbeviste om, at det var Guds ord og vilje, Guds autoritet, der kom til udtryk i deres forkyndelse. Det viser hele deres virksomhed, som hovedsageligt fandt sted under forfølgelser frem til 1689.

Prædiken og profeti

1. William Dewsbury

Således skriver væveren William Dewsbury (sammen med George Fox, James Nayler og Richard Farnsworth en af de mest toneangivende blandt »Publishers of Truth«) i 1655:

And this glory of the Lord was by the Lord made known unto me, which shall be made manifest to the inhabitants of England, if you will harken diligently to the counsel of the Lord, which is the light in your consciences, and in it wait on the Lord to be guided by his power. I waited in the counsel of my God, in the calling where I was placed, until the year 1652...⁶

William Dewsbury kommer altså med Guds autoritet, med Herrens herlighed, og derfor skal han nu prædike for alle, der vil høre – det er karakteristisk for hans prædikenstil, at han skifter til direkte tiltale: *You*.

2. Edward Burrough

Et andet og meget farverigt eksempel er en bogtitel af Edward Burrough (1632–1663). Edward Burrough blev kvæker allerede som 19-årig. Han opholdt sig som prædikant mestendels i London, men stammede nordfra. Han var en af de flittigste skribenter med op mod 90 titler, ofte indlæg i tidens livlige pamfletdebatter. Han døde i fængsel. Men citatet lyder:

A Trumpet of the Lord sounded out of Sion: Which gives a certaine sound in the eares of all Nations, and is a true noyse of a fearfull Earthquake at hand, which shall shake the whole fabrick of the Earth, and the Pillars of its standing shall fall, and never more be set up againe.

Or

Fearfull voyces of terrible Thunders, uttered forth from the Throne, to the astonishment of the Heathen in all Quarters of the Earth who are not sealed in the forehead. And is an Alarum and preparation for War against all Nations where Gog and Magog resideth.

And sheweth the wounding Sword of the mighty God from whose blow the Kings, nor the Captains, nor the mighty men, cannot fly to escape.

Declared and written by a son of Thunder, as a warning to all the Inhabitants of the Earth, where the great Image is standing, or any part of it worshipped, speedily to meet the Lord by Repentance, that in the day of his fierce wrath they may be hid.

With

A Salutation to the Seed who are gathered into the Fold and with the children of the King, the tongue that was dumb sings a joyfull Song of Sion, in an unknown Language, which none can understand, save the redeemed of the Lord. By one whose name is truly known

by the children of the same birth, but unknown to the World, though by it called Edward Burrough.⁷

Dette titelblad illustrerer ganske præcist de første kvækeres sprogbrug, ikke kun den skriftlige, men også deres prædikestil. Og det illustrerer, hvorfor samtiden kunne være noget skeptisk. Men går man Edward Burrough's skrifter efter, er de faktisk teologisk ganske klare; han kunne skam være ret skarp bag den profetiske sprogbrug, som kommer til fuld udfoldelse på titelbladet.

Stadig gentagne profetiske hentydninger er ligeledes de hyppige åbenbaringer, *openings*, som de første kvækere modtog. Det drejede sig om små og store »beskeder« fra Gud, om hvad de skulle foretage sig, hvor de skulle rejse hen, hvem de skulle opsøge og lignende, men også teologiske indsigter, som de følte de modtog fra Gud eller det indre lys. Hvor de ikke er nærmere beskrevet kan det lyde: »And I had great openings«.

3. *George Fox*

Når Edward Burrough med profetisk selvbevidsthed kunne kalde sig »The Son of Thunder«, skyldes dette nok ikke mindst indflydelsen fra George Fox. For ham var den profetiske kaldelse drivkraften gennem hele hans virke som prædikant og organisator. Hans sprogbrug og stil har på mange måder dannet skole i kvækersamfundet, også selv om det profetiske var at finde i hele det miljø, hvorudaf kvækersamfundet opstod.

Et skoleeksempel på George Fox' bevidsthed om at være en Guds profet er her hentet fra George Fox' *Journal*, en selvbiografi, dikteret i 1674/75. Her en af de afgørende og ofte citerede kaldelser umiddelbart før George Fox møder *the Westmoreland Seekers*:

As we went I spied a great high hill called Pendle Hill, and I went on the top of it with much ado, it was so steep; but I was moved of the Lord to go atop of it; and when I came atop of it I saw Lancashire sea; and there atop of the hill I was moved to sound the day of the Lord; and the Lord let me see a-top of the hill in what places he had a great people to be gathered. As I went down, on the hill side I found a spring of water and refreshed myself, for I had eaten little and drunk little for several days.⁸

Hvis det ikke var for stedsangivelserne, kunne dette være en bibelsk kaldelsesberetning. Alle ingredienserne er der, bjerget, hvor man er Gud nær,

Prædiken og profeti

kaldelsen, synet af det forjættede land, gudsfolkets land, kilden og fasten. Dette korte citat viser mere end noget andet den bibelsk-profetiske selvbevidsthed, som danner baggrunden for George Fox' forståelse af sig selv og den tid, han levede i.⁹

Den profetiske selvbevidsthed var det, der drev kvækerne, og især George Fox, igennem forfølgelser og møje frem til dannelsen af kvækersamfundet og *ikke mindst* dets overlevelse. Det var den selvbevidsthed, der fik dem til at prædike hvorsomhelst, trods forbud og fængslinger; det var den, der fik dem til at afbryde præster og gudstjenester gang på gang, fordi de selv havde et vigtigere budskab, og det var den, der fik dem til at rejse til Amerika, – og til at komme tilbage igen hver gang, de blev smidt ud fra de enkelte kolonier, især Massachusetts. Og det var den, der fik dem til at rejse til Holland, Tyskland, Danmark, Rom, ja helt til den tyrkiske sultan. (Og sultanen tog vel at mærke bedre imod dem, end paven i Rom gjorde).

4. *Mary Fisher*

Mary Fisher levede fra ca. 1623 til 1698. Hun stammede fra York og var tjenestepige hos en velhavende familie. Hun blev kvæker i 1652, altså tidligt i kvækersamfundets historie. Hun prædikede offentligt og sad fængslet i 16 måneder i York Castle. Hvis mandlige lægprædikanter var mistænkelige, så var kvindelige lægprædikanter endnu mindre velsete. Hun blev senere arresteret i Cambridge, hvor hun prøvede at omvende studenter, og blev her idømt offentlig piskning. Universitetsbyerne Oxford og Cambridge var de mindst tolerante steder i England over for kvækerne, der jo netop prædikede imod teologernes forkyndelsesmonopol, men også imod jurister og læger. Efter flere fængslinger rejste Mary Fisher til Barbados, hvor den religiøse tolerance var stor, og i 1656 med Barbados som udgangspunkt sammen med flere andre kvækere til Boston, Massachusetts. De blev forvist derfra, men vendte tilbage. Efter flere forsøg blev mændene henrettet, mens kvinderne endnu engang blev udvist.

Allerede i 1657 planlagde hun igen sammen med andre en rejse med den hensigt at omvende den tyrkiske sultan, og to af dem, bl.a. Mary Fisher, fik faktisk foretræde for ham. Her diskuterede man blandt forskellige emner spørgsmålet om profeter, bl.a. Muhammed, som Mary Fisher da godt ville bedømme på ord og gerninger, hvis hun fik mulighed derfor! Hun kom

tilbage til England, hvor hun i 1662 blev gift med en anden fremtrædende kvækerprædikant, og senere som enke atter gift også denne gang med en kvæker. Hendes store rejser foregik, mens hun endnu var ugift, men også gifte kvinder brød op fra mand og børn for at forkynde Sandheden. Mary Fisher var dog den af alle, der kom længst omkring.

Antinomisme

At kvinder rejste omkring på denne måde, gjorde kvækernes galskab åbenbar for alle andre. Det gjorde også deres udprægede antinomistiske teologi:

And we believe that the Saints upon earth may receive foregiveness of sins, and may be perfectly freed from the body of sin and death, and in Christ may be perfect and without sin, and may have victory over all temptations by faith in Christ Jesus.¹⁰

Det hyppigst anvendte billede på deres tro var, at de som frelste her og nu var som Adam og Eva før syndefaldet. Det var denne antinomisme, der blev deres teologiske akilleshæl.

Og det blev da også her, de måtte trække i land, da spørgsmålet om profetisk autoritet for alvor blev akut. Hovedpersonen hed James Nayler (ca. 1618-1660). Oprindeligt var han en bonde fra Yorkshire og ved siden af George Fox den mest indflydelsesrige kvæker fra den første generation.

Fredag d. 24. oktober 1656 foretog James Nayler et indtog i Bristol omgivet af en lille skare af især entusiastiske kvinder og efterhånden et leben af tilskuere. Trods tidspunktet på året var der tale om en gennemført palmesøndagssymbolik, men for James Nayler var det tale om en profetisk forkyndelse af, at Kristi genkomst var her og nu i de omvendtes hjertes. James Nayler ville på ingen måde hævde, at han var den genkomne Kristus, og symbolske handlinger var ikke just ualmindelige blandt kvækerne. Dog var denne episode den voldsomste af slagsens, og også internt i kvækersamfundet mente man, at James Nayler var gået alt for vidt. Straffen var hård, også hårdere end datidens strafferamme gav mulighed for: James Nayler blev sat i gabestokken i London, hans tunge blev gennemboret med et glødende jern og han blev brændemærket i panden. Han blev pisket offentligt i London og kort tid efter i Bristol, hvor han skulle afsone en fængselsstraf i isolation på ubestemt tid. Han blev løsladt efter 3 års forløb og døde allerede

Prædiken og profeti

året efter i 1660. Dommen over James Nayler var inappellabel og politisk, selv om han officielt blev straffet for blasfemi. At dommen blev så hård skyldtes et politisk ønske om at knække kvækersamfundet, hvilket dog ikke lykkedes.¹¹ Men der måtte besindelse til, og antinomismen blev fra da af mærkbart nedtonet og vel at mærke ikke kun af taktiske grunde.

De teologiske konsekvenser

Modstanderne havde nu for alvor fået skyts til deres angreb. Anklagerne for, at det var dem selv og deres egen fri vilje, og derfor ikke Gud, kvækerne forkyndte, var ikke nye, men de blev skærpede efter Nayler-episoden. Forsvaret var heller ikke nyt, men det måtte stadig gentages. At kvækernes opfattelse af den fri vilje ikke er kættersk ud fra en protestantisk opfattelse slås fast i pamflet efter pamflet, her med et eksempel af Edward Burrough fra skriftet *Truth Defended* fra 1656:

And mans free-will we doe deny, for the will of man shall never enter to God, but leades out from God into the lust, and into the Flesh, and keeps in the power of the Devill: And man hath free will unto that which is evill, but not to that which is good; and all who follow Christ, the light of the World, must deny their owne wills, and take up the crosse of Christ which is to the will, and walke in the light contrary to the will, in the strait way which leades unto life, which is out of the will of man in the will of God, which the will of man doth resist and oppose.¹²

Derved følger man ifølge Edward Burrough Guds vilje som er i modsætning til menneskets. Og det er jo ortodoks tale. Men de blev ikke troet på deres ord bl.a. på grund af deres antinomisme og begivenheder som Nayler-episoden.

Antinomismen gled efterhånden i baggrunden, men tilbage blev en vægtlægning på menneskets gudbilledlighed, et vigtigt element i kvækernes syn også i dag.

Men hvordan løste man konflikten om Guds autoritet kontra menneskets selvfordugelse? Man gjorde det ud fra to ikke fuldstændig forenelige principper:

1. Først og fremmest gjorde man det ved en henvisning til, at der var tale om *fælles erfaringer*, ikke blot her og nu, men også tilbage i hele gudsfolkets historie.

We witnes to have received according to measure, the spirit of the Prophets from which they spoke, and the spirit of the Apostles from which they spoke, which is Christ made manifest in us, and happy are all they that receive our testimony. For by the same Spirit of Christ doe we declare against these abominations now, as the holy men of God did then: For God and his spirit is the same as ever was, and what he once hated, he hates forever; and no other Christ doe we declare forth, which we witnes to be made manifest within, but that Christ which dyed at Jerusalem, which suffered by the Chiefe Priests and Elders of the people; he was and is the true Christ.¹³

Og forfølgelserne ved deres egen tids »Chiefe Priests and Elders of the people« bekræftede dem heri. Ingen – heller ikke George Fox, som mere og mere fremstod som leder af kvækerbevægelsen – ville påtage sig en profetrolle, der indskrænkede andres erfaringer og andres tro på, at også de talte med guddommelig autoritet. De var *Venner* eller *Lysets børn*, og ingen indadtil havde monopol på autoriteten, selvom der var nogle, der i praksis var mere toneangivende end andre. Det betyder ikke, at der ikke kunne være selvransagelse indadtil i kvækersamfundet, men det betyder først og fremmest, og det gælder stadig, at enhver beslutning tages ud fra en konsensus i forsamlingen. Her var og er hver enkelt menighed – mødet – uafhængig af andre kvæker møder. Der er tale om et demokrati, men ikke et flertalsdemokrati, der er ingen afstemninger, beslutningen tages, når alle kan tage den. Det er det *samme* Guds lys, der findes i ethvert menneske; alle er derfor religiøst lige, der er intet prædikeembede, eller rettere det har de alle. De første kvækere rettede derfor også anklagen om, at de blot fulgte deres egen menneskelige vilje imod modstanderne: de talte ikke ud fra den indre erfaring, men kun ud fra den døde Bibel, som de krævede fortolkningsmonopol på i kraft af deres uddannelse. Det så kvækerne netop som udtryk for præsternes egenvilje: »free-will«.

Det kollektive konsensus-begreb er den ene garant imod vilkårlighed.

2. Det andet princip er egentlig ikke foreneligt med det første, men det er langt fra atypisk for kvækersamfundet, og dog fungerer det udmærket. Det drejer sig om udviklingen af ældsteembedet, en udvikling der blev sat i gang ved den selvransagelse, man fik bl.a. efter Nayler-episoden. Man ønskede, at der i tide kunne skrives ind over for de værste udskejelser. Og man ønskede fastere praksis ved optagelsen af nye medlemmer. Men de ældste havde og har ingen forrang ved gudstjenesterne. Her står det alle frit for at prædike,

Prædiken og profeti

»to minister«, når de ønsker det. Ældsteembedets autoritet har gennem tiderne vekslet en del, og det har altid været underlagt konsensus-princippet.

I praksis er det profetiske på det nærmeste forsvundet, men at der er en iboende konflikt mellem profeti og konsensus er givet. Udviklingen i kvækersamfundet, som har fulgt parallelle forløb med andre kirkers teologiske udvikling i øvrigt, tog brodden af problemet.

Slutning

Med det 17. århundredes kvækersamfund står vi over for en gruppe, der forstod sig selv som et udvalgt gudsfolk, og de forkyndte det med en autoritet, de kun kunne have fra Gud selv. Tanken om at være Guds eget folk havde en idealistisk farve på egne vegne, og pantet på dette tilhørsforhold var åndsbesiddelsen eller det indre lys. Heraf udsprang imidlertid også de antinomistiske tendenser i den tidlige kvækerbevægelse. Guds rige var forbeholdt folket, men til gengæld var tilbuddet om medlemskab i dette folk universelt, og det måtte derfor prædikes med hele den profetiske autoritet, som den tidlige kvækermission udsprang af. De rettede al opmærksomheden mod det nye samfund, og efter en mere politisk aktiv periode (der var årsag til, at de en overgang blev regnet for politisk farlige, med eller uden grund), trak kvækerne sig tilbage. Forfølgelserne bidrog ganske vist også hertil, men det var det nye liv inden for gudsfolket, der talte, også selv om de blev ved med at foreholde myndighederne den sociale uretfærdighed, men ofte i stereotype vendinger.¹⁴ Afgørende blev en indre »kirkelig« frihed, som det var myndighedernes opgave at garantere muligheden for for ikke at lægge bånd på Helligåndens virke og den kristne samvittigheds frihed. Fromheden og det karismatiske fik i *religiøs* sammenhæng forrang for lærdom og teologi, men det hindrede ikke, at kvækerne meget tidligt blev foregangsfolk på skoleområdet. Dels skadede nyttig lærdom ikke i denne verden, dels havde og har kvækerne på grund af deres vægtlægning på gudbilledligheden et positivt syn på menneskets muligheder.

I det religiøse liv og i forkyndelsen gjaldt allerede den gang lighedsprincippet, for mænd som for kvinder, for høj som for lav. Religiøs tolerance og frihed, og også demokratiet springer bl.a. ud af det puritanske England, først og netop i form af den »Poly-pietie«, der fra ortodoksiens og uniformi-

tetens synspunkt var udtryk for Satan selv. Og man skal ikke undervurdere kvækernes profetiske forkyndelse som medvirkende hertil.

Noter

1. Denne artikel er et omarbejdet foredrag holdt i Teologisk Forening, Århus, 30.3.1993.
2. Spørgsmålet om profeti i kvækersamfundet er en historisk problematik fra det helt unge, ekspanderende kvækersamfunds tid. Kvækerne er ikke længere missionerende, og det profetiske er unægteligt trådt i baggrunden.
3. Ordet kvæker, som er et øgenavn, blev brugt også om forskellige ranters, før kvækersamfundet tog navnet til sig og »fik eneret« på det.
4. Se Maurice A. Creasey, »Inward« and »Outward«. *A Study in Early Quaker Language*, London 1962, og Geoffrey F. Nuttall's introduktion til *The Journal of George Fox*, ed. John L. Nickalls, London 1975, xxvii.
5. Se *Early Quaker Writings*, eds. Hugh Barbour & Arthur O. Roberts, Grand Rapids 1973, 28.
6. William Dewsbury, *A True Prophecy of the Mighty Day of the Lord* (1655), fra *Early Quaker Writings*, 95.
7. Edward Burrough, *A Trumpet of the Lord sounded out of Sion*, London 1656, titelblad. Det sidste afsnit skal ikke forstås som henvisning til tungetale.
8. *The Journal of George Fox*, 103-104.
9. Se videre herom i Susanne Gregersen, »To sound the day of the Lord: Profetisk selvforståelse hos George Fox«, i *Ordet, kirken og kulturen*, eds. Carsten Bach-Nielsen, Susanne Gregersen, Per Ingeman og Ninna Jørgensen, Århus 1993.
10. Edward Burrough, *A Declaration to all the World of our Faith and what we believe who are called Quakers*, London 1659, 4.
11. Se William C. Braithwaite, *The Beginnings of Quakerism*, York 1981, opr. 1955, 241-278.
12. Edward Burrough, *Truth Defended*, 1656, 13.
13. *Ibid.*, 8-9.
14. Denne tilbagerukkethed er for længst afløst af et ydre engagement i verdens forhold, der nu kendetegner kvækersamfundet.

Summary

»Preaching and Prophecy in Early Quakerism.« – Early quakerism emerged at a time when orthodoxy and uniformity were met by an insistence on the right of individual religious convictions and affiliations. In this time of tension the early quakers' prophetic awareness of being the tools of God in his last great plan for his people resulted in the following reactions from contemporary orthodox puritanism: 1. They were madmen, 2. they were political-

Prædiken og profeti

ly dangerous, 3. they spoke against the Word of the Bible and were therefore instruments of Satan. The article illustrates by examples from the prophetic ministry among the first Publishers of Truth what this means to their view of the Bible and their message. The direct theological danger was that of antinomianism, and the theological consequence was therefore a necessary establishing of authority without disregarding the Inner Light. This was done by renouncing man's free will, by referring to their religious experiences and insights as common and not individual, and through consensus in all important matters. It also led to the building up of a society with a fixed framework such as an Elder-institution. In the long run the self-consideration led to a weakening of the prophetic element within quakerism, but never of the respect for the Inner Light in every man, and the equality in faith and the plurality in its expression, which grew out of the same prophetic faith.

Susanne Gregersen

Cand.theol.

Egebjergvej 35

8220 Brabrand